Ғылыми мақалалар 2431

НЫСАНБАЙ ЖЫРАУ

ЗЕРТТЕУЛЕР
МЕН
ҒЫЛЫМИ МАҚАЛАЛАР

АРЫС
Алматы
2013

УДК 321.512.122.0
ББК 83.3(5 Қаз)
Н 90

Кітап «Ақмешіт шапағаты» қоғамдық қорының құрметті төрағасы, техника ғылымдарының докторы, профессор, Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері Қылышбай Бисеновтің демеушілігімен жарыққа шыққан.

Жауапты редактор **Т.Асанов**

Құрастырушылар:
С.Қосан, Ғ.Тұяқбаев, П.Бисенбаев

Н 90 НЫСАНБАЙ ЖЫРАУ. **Зерттеулер мен ғылыми мақалалар.** – Алматы: «Арыс» баспасы, 2013. – 248 бет.

ISBN 978-601-291-184-8

Ұлттық тарихымызда Кенесары бастаған ұлт-азаттық көтерілісінің тарихи маңызы ерекше. Жинақта Кенесары қозғалысының рухани көсемі, жорық жыршысы Нысанбай жыраудың өмірі мен шығармашылығына байланысты зерттеу еңбектері мен ғылыми мақалалар топтастырылған.

Нысанбай жырау туралы зерттеулер жинақталып, тұңғыш рет жарыққа шығып отырған бұл еңбек тарих, филология салаларын зерттеушілерге, магистранттар мен докторанттарға, ұлттық тарихымыз бен әдебиетімізге қызығушылықпен қарайтын жалпы оқырман қауымға арналған.

УДК 321.512.122.0
ББК 83.3(5 Қаз)

ISBN 978-601-291-184-8

© Құраст.: С.Қосан,
Ғ.Тұяқбаев, П.Бисенбаев, 2013
© «Арыс» баспасы, 2013

санбай жырау қырғыздың
ұрыс үстінде Наурызбайға
соғысының орынсыздығын
ыстан ауған Кенесарының
ғыз манаптары Жанқараш,
екбатыр батырды тұтқын
лындық – мәңгілік ақиқат
: бола атамекеніміз бен
ымызды отаршылдықтың
қандардың Кенесары мен
ір-кедергі жасағандары –

азба әдеби шығармалар
жатқан тарихи тұлғалар
тік даму жолына түскен
енді жарқырай танылады.
ұралардағы отаршылдық,
лай, Кенесары және т.б.
рды бүгінгі жас буынға
ың, қасиетті атамекеннің
ен хандар мен батырлар,
хи жырлар тағылымы –

зушы, 1985. – 368 б.
р. публ. мақалалар мен әдеби
464 б.
991. – 240 б.
н түсініктемелерін жазғандар -
ы, 1984. – 256 б.
ар. – Алматы: Жалын, 1993. –

растырушылар: Қ.Мәдібаева.

991. – 176 б.
Б.Аяған. – Алматы: «Қазақ
– 728 б.
лматы: Ана тілі, 1991. – 288 б.

Қаншаш МӘДІБАЙ,
филология ғылымдарының докторы.
әл-Фараби атындағы ҚазҰУ профессоры

НЫСАНБАЙДЫҢ «КЕНЕСАРЫ – НАУРЫЗБАЙ» ЖЫРЫНЫҢ ТАРИХИ-КӨРКЕМДІК МӘНІ ТУРАЛЫ[17]

Қазақтың өмір тарихының айқын ізін ең әуелі оның сөз мұрасынан табамыз. Ел басынан өткен қилы кезеңдердің сан-сала кисындарын сақтап жеткізген тарау-тарау аңыз дастандардың орны бөлек. Олар көркемдік құндылығы өз алдына, тарихи танымда бірінде жаңсақ кеткен, мүлт кеткен ақиқат болса, екіншісі сонымен қайта табыстырар қыруар дереккөзі есебінде де бағалы.

«Кенесары – Наурызбай» дастаны туралы Әбділда Тәжібаев мынадай пікір айтады: «Мұхтар Әуезов өте ірі тұлға және көреген ақын деп санаған Нысанбай XIX ғасырда өмір сүрген, көкшетаулық Кенесары ханның ең жақын достарының бірі, оның сүйікті жырауы. Нысанбай жырлаған «Кене хан» біздің дәуіріміздегі ірі тарихи дастандардың бірі және соны деуге болады. Кене мен Наурызбайдың нәубат болған күндеріне дейін барлық трагедиялық қайшылықтарын түгел жеткізе зерттеген қазақ елінің сүйікті дастаны».

XIX ғасырдың орта тұсында дүркіреп өткен Кенесары Қасымұлы бастаған ұлт-азаттық көтерілістің қозғаушы күштері, құрамы, оның жалпыхалықтық сипаты жайлы кең қамтып сөйлеген әйгілі тарихшы Ермұқан Бекмаханов әдеби мұраның тарих ақиқатына жетелер, ел ішінде сақталған бірден-бір дереккөзі екенін былайша пакты айтады:

«Кенесары және оның серіктері жөнінде фольклор материалдарының құндылығы сонда, олардың көпшілігі XIX ғасырдың аяғы мен XX ғасырдың басында Кенесары батырларының, жеке көтерілістің басқа да қатысушыларының өз аузынан жазылып алынғандықтан, олардың бағасы арта түседі. Кейбір мәліметтерді сол уақиғаларды көзімен көрген адамдар жазып қалдырған...».

Е. Бекмаханов «XIX ғасырдың 20-40-жылдарындағы Қазақстан» монографиясында Хан Кене көтерілісіне тоқталған тұста Бұқарбай батыр туралы әңгімелерді келтіреді. Омар Шипиннің «Жеті батырдың

---

[17] Мақала жырау шығармашылығына арналған жинаққа арнайы жазылған

МАЗМҰНЫ

Құрастырушылардан ... 3
Қойгелдиев М. Нысанбай жыраудың «Кенесары – Наурызбай» дастаны: уақыт тезінен өткен жыр ... 7
Бисенбаев П. Нысанбай жыраудың өмірі және «Кенесары – Наурызбай» жырының зерттелу тарихы ... 27
Алекторов А. Песня о Кенесары ... 52
Досмұхамедов Х. Кенесарының қысқаша тарихы һәм түсініксіз сөздердің мағыналары ... 57
Әуезов М. «Кенесары – Наурызбайдың» қысқаша әңгімесі ... 71
Ысмаилов Е. «Кенесары – Наурызбай» туралы тарихи жыр, әңгімелер ... 78
Әбдіқалықов М., Панкратова А. «Кенесары мен Наурызбай» поэмасы ... 87
Бекхожин Қ. Кенесары – Наурызбайдың әдебиеттегі бейнелері ... 89
Мұқанов С. Кенесары – Наурызбай туралы жыр ... 98
Бекмаханов Е. Нысанбай жырау ... 109
Жұмалиев Қ. Нысанбай ... 113
Бердібаев Р. Елдік туын көтерген ер Кенекең ... 128
Сүйіншәлиев Х. «Кенесары – Наурызбай» жыры ... 130
Қирабаев С. Кенесары – Наурызбай көтерілісі – халық әдебиетінде ... 134
Ыбыраев Ш. Азаттық жыры ... 136
Тілепов Ж. Нысанбай жыраудың нысаналы туындысы ... 139
Дәдебаев Ж. Нысанбай жырау ... 143
Тебегенов Т. Тарихи жыр дәстүрі және Нысанбай жыраудың «Кенесары – Наурызбай» дастаны ... 151
Мәдібай Қ. Нысанбайдың «Кенесары – Наурызбай» жырының тарихи-көркемдік мәні туралы ... 173
Сейітжанұлы З. Нысанбай жыраудың «Кенесары – Наурызбай» дастаны ... 181
Сәкен С. Нысанбай жыраудың қолжазба қорындағы мұрасы ... 188
Тұяқбаев Г. Жорық жыршысы ... 194
Мырзағалиева К. Нысанбай жырау ... 199
Асанов Т. Ереуіл атқа ер салған ... 204
Жанаев А. Абылайхан тұсындағы Бұқар жыраудан кейінгі жорық жыршыларының ең көрнектісі – Нысанбай ... 210
Бекниязов Т. Бұқарбай мен Нысанбай ... 226
Есжанов Т. Кенесары мен Нысанбай жырау ... 231
Есжанов Т. Нысанбай жырау кім? ... 234
Алтыбаева Г. Нысанбай жырау ... 237
Түсініктемелер ... 240
Құрастырушылардың өмірдеректері ... 244